

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Ježíš a jeho exorismy v kontextu helenistického světa

Jesus and his exorisms in the context of the Hellenistic period

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Lukeš, Th.D.

Autor: Jan Heisler

Praha 2016

Poděkování: Touto cestou chci poděkovat Mgr. Jiřímu Lukešovi, Th.D za jeho nadhled, podnětné rady a usměrňování, za jeho trpělivost a poskytnutí odborné literatury.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci
„Ježíš a jeho exorismy v kontextu helenistického světa“
vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury.
Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo
stejného titulu.

V Praze dne: 27. 6. 2016

.....

Jan Heisler

Anotace: Tato práce se soustředí na Ježíše v roli exorcisty. Snaží se určit podobu a původ rituálu exorcismu v raném křesťanství tím, že analyzuje evangelia a texty náboženských tradic helenistického světa. K tomu popisuje spojitost mezi konceptem Božího království a existencí démonů. Rámcově se práce zabývá také Ježíšovými učedníky jako jeho pokračovateli ve vymítačské funkci.

Annotation: This thesis focuses on Jesus in the role of an exorcist. It attempts to assess the form and origin of the exorcism ritual in early Christianity by analysing the gospels and various texts from religions of the Hellenistic period. Furthermore it describes the connection between the “Kingdom of God” concept and demons. The topic of apostles as the successors of Jesus’ exorcist function is also within the scope of this thesis.

Klíčová slova: Ježíš, exorcismus, evangelium, helenistický svět, religionistika, démon, Satan, Apollonius z Tyany, království Boží

Keywords: Jesus, exorcism, gospels, Hellenistic period, study of religion, démon, Satan, Apollonius of Tyana, Kingdom of God,

OBSAH

Úvod.....	2
1. Exorcismus pohledem religionistiky	3
1.1 Exorcismus v praxi	6
1.2 Posednutí.....	7
2. Helenistický pohled	8
2.1 Řecký pohled	9
2.2 Apollonius z Tyany.....	10
3. Židé a exorcismus.....	13
3.1 Starý zákon	14
1.2 Židovský přístup	15
4. Ježíš exorcista.....	16
4.1 Působení v evangeliích	17
4.2 Odkaz Ježíše exorcisty.....	20
5. Poslání a záměr.....	21
5.1 Království.....	21
5.2 Démon a království.....	23
6. Následovníci	25
Závěr	28
Použitá literatura:	32
Summary	33

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodl zabývat se exorcismy v Novém zákoně, protože mi je tato tematika blízká jako studentovi religionistiky. Navíc se dle mého názoru Ježíšově vymítačské činnosti nedostává pozornosti, kterou si nepochybně zaslouží. Obvykle se přednášející soustředí na jiné aspekty Ježíšova působení, přitom je důležité sledovat kořeny a nejjisté začátky křesťanského vymítání. Postava exorcisty, ať už se jedná o proroka, kněze, kouzelníka či šamana, má ve většině nám známých náboženství a spirituálních kultur své neodmyslitelné místo. Domnívám se tedy, že je nezbytné, aby se religionistika spolu s křesťanskou teologií a exegetikou fenoménem vymítání, konkrétně v době Ježíšově a v počátcích církve jeho následovníků, zabývala. Nejen proto, abychom zase o něco lépe porozuměli evangeliu, ale také proto, že všechna Ježíšova kázání a jeho skutky jsou navzájem propojeny, fungují závisle na sobě.

Religionistika jako vědní obor si má dle mého názoru mimo jiné klást za úkol přistupovat k náboženství jako k nezbytné součásti života věřícího. Vědám, které předcházely jejímu vzniku (a historicky ji nedostatečně nahrazovaly) – konkrétně se jedná o historii, archeologii, etnologii a antropologii – často schází odvaha toto tvrzení brát v potaz. Religionistům je umožněno nahlížet každou součást života jedince přes optiku jeho víry. Může se zdát nerozumné pokoušet se vysvětlit pocity lidí v (leckdy banálních) situacích, o kterých máme jen kusé informace z textů. Avšak kompilát znalostí tohoto oboru slouží velmi dobře jeho současným vědcům k úspěšné aplikaci vědomostí na člověka naší, postmoderní, doby – ve které dle mnohých lidí náboženství již nemá své místo.

Cíle této práce jsem si vytyčil v následujícím pořadí:

Nejprve se budu zabývat základním popisem fenoménu exorcismu – zmíním důvody jeho vzniku, různé techniky a to, kdo ho obvykle provádí.

Následně stručně představím relevantní řecké reálie vztahující se k exorcismu. Informace se budou vztahovat k náboženským tendencím společnosti Ježíšovy doby a k tomu, co ji mohlo ovlivňovat. Zvláštní prostor pak dostane Apollonius z Tyany, mudrc, kouzelník a charismatik třetího století našeho letopočtu, který je svými činy a celkovým étosem přirovnáván k Ježíši Kristu, třebaže Apolloniova popularita ani dopad jeho učení nedosahovaly nikdy Ježíšovy popularity.

Poté přijde na řadu zcela zásadní úkol – projít především synoptická evangelia a vyhledat v nich případy vymítání, na kterých se Ježíš a jeho učedníci přímo podíleli. Tyto konkrétní

události podrobím analýze, kterou doplním o případné dodatečné vysvětlení některých pojmů či původu oněch událostí.

Na základě takto získaných informací by měl vzniknout ucelený profil exorcismu Ježíšovy doby a role apoštolů, jeho žáků.

V průběhu formování tohoto profilu se budu vracet do první poloviny této práce za účelem hledání paralel a podobností s fakty, které jsem prezentoval v popisu fenoménu a v popisu řeckého pohledu na něj. Z toho by posléze měly vykrystalizovat rozdíly mezi křesťanstvím a starověkými náboženstvími, které jej pomohly utvořit, třebaže jejich vzájemné vztahy mnohdy nebyly zrovna ideální.

V této práci si kladu následující otázky, na které se pokusím najít uspokojivou odpověď:

- a) Jakou roli hrály exorcismy v Ježíšově vystupování?
- b) Co mohlo vést k podobě vymítání zaznamenaného v evangeliích?
- c) Jaký význam měly Ježíšovy exorcismy pro vývoj křesťanské církve?

Ještě by se slušelo dodat, co se mého předporozumění týče, že se nehlásím vehementně k žádné konkrétní víře, tedy alespoň k žádné víře z odnoží křesťanství. Nicméně byl jsem katolického vyznání zhruba do svých čtrnácti let, mám tedy jistý vhled do smýšlení lidí, kteří přijali Ježíše Krista do svého života.

1. Exorcismus pohledem religionistiky

V první kapitole se pokusím nastínit funkci, dopad a odkaz vymítání jako jevu, který je minimálně pro křesťanství velmi důležitý, neb ovlivňuje mnohé aspekty tohoto náboženství už od samého počátku.

Prvně si musíme uvědomit, že pro mysl předvědeckého člověka téměř jakýkoliv *zásah* do reality, který se nedal přímočaře vysvětlit a odůvodnit, mohl být, a často se tak stávalo, přisuzován jakési moci mimo lidskou rovinu bytí. Často záleželo na symptomech a povaze jednotlivých jevů, dobrých či špatných, pak se mohl jedinec obrátit například ke knězi toho božstva, za jehož působení svou zkušenost považoval. Velmi běžný typ „náboženské racionalizace“¹ byla též personifikace, obzvláště u nemocí.

¹ Byl zvolen neoficiální termín pro srozumitelnost.

Kněží a specializovaní exorcisté sdíleli pole působnosti s lékaři, někde tyto role zcela splývají.

U exorcismu lze také hovořit o *dopadu*, který má na stoupence a koneckonců i nevěřící a odpůrce toho či onoho náboženství. Konkrétně v křesťanských pramenech často nejde při vymítání o izolovaný incident v kruhu nejvěrnějších, ale děje se tak v domě postiženého, za účasti rodiny. Rád bych se pozastavil nad povahou tohoto rituálního úkonu – jedná se o divy, zázrak víry.

Divy nesou specifickou funkci v rámci náboženství, jsou to nezřídka teatrální procesy, které mimo své praktické využití pro trpící stranu mají automaticky i propagační funkci. Velké činy pro svou výjimečnost zanechávají otisk v paměti, vyvolávají úžas, jsou šířeny ústně i zapisovány. Tento obor nazýváme *thaumaturgií* (θαῦμα + ἔργον), v češtině se pak mluví o vykonavatelích jako o divotvůrcích.

Pro zázraky, ať už v ně věříme, nebo ne, je třeba oplývat jistým typem nadání. Velice často je thaumaturg také zván charismatikem, slovo charisma má ovšem v tomto kontextu význam podobný slovu *dar*. Vývojem tradice od legendárních zakladatelů, prvních proroků, věhlasných „mágů“ a dalších se následně postupem času divotvůrctví posunulo skrze nápodobu následovníků do všednější – de facto *symbolické* (toto je samozřejmě velmi sporné, záleží jak na oficiálním stanovisku, tak osobní zkušenosti věřícího) – sféry a tím pádem do rukou kněží. Čímž se dostáváme k onomu nadání, totiž máme zde:

a) Jedince/skupinu, kterému bylo Vyšší mocí (zpravidla bohem nebo božím poslem) svěřeno/nakázáno/dovoleno konat v jejím zájmu. Takové vlastnosti mohou být předpovězeny, dostavit se po určitém rituálu, být znát již od narození. Často pro tuto činnost nepotřebují žádný zvláštní výcvik ani znalosti.

b) Jedince/skupinu, kterému sice bylo Vyšší mocí svěřeno to samé jako výše, avšak v tomto případě se nejedná o vyvolení „shůry“, nýbrž o volbu právě onoho jedince/skupiny. Legitimitu této volby zaštiťuje úřad, kněžská instituce, případně její ekvivalent, jakožto kasta nejbližší bohu. Následuje vyškolení, při kterém se historicky vychází z dokladů a výzkumu praxe skupiny a), ne v touze se jimi stát nebo se jim přiblížit, ale spíše čerpat z jejich příkladu, inspirovat se – tomu pak logicky odpovídá i jejich modus operandi.

V obou případech je nutné zaznamenat značnou míru *authority*¹, která hraje nemalou roli právě v šíření víry. Když oslovuje vymítač démona jménem², jako by ho zároveň obviňoval, demonstruje tím svou moc nad ním.

Ovšem mýlili bychom se, kdybychom brali exorcismus jen jako prostředek k uchvacování davů. K popsání tohoto jevu je pochopitelně třeba zmínit ještě další skutečnosti.

Vymítání nekončí jako zásah posvátna do lidské roviny. Je nutné, jak nás nabádá religionistika, zkusit si dosadit žitou zkušenost do *kosmologického* rámce. Není pochyb o tom, že zatímco pro některé dochází při vymítání pouze k odstranění neudu, jiní (obzvláště ti lépe zbláhli v teologické a mytologické nauce) mohou vidět zápas. Ti nejzbláhlejší si pak domyslí i zbytek obrazu, vnímají svět jako jedno kosmické bojiště³ – především jedná-li se o primární dualitní víru (viz níže). Domnívám se, že je zcela nutné poukázat na to, že na rozdíl od ostatních divů a náboženských úkonů vychází exorcismus z defenzivy, předpokládá neřádnou aktivitu, se kterou se vypořádává.

Exorcismus je přirozená reakce.

Teologie a mytologie jsou základní pilíře náboženské suverenity. Bez nich není definic, bez nich není věrouky. Pokud chceme hledat příčiny vzniku techniky exorcismu, musíme nahlédnout do písemností a zaznamenané ústní tradice konkrétního náboženství, kde se obvykle pojednává o vzniku věcí a vztazích mezi nimi. Zhodnocením kosmos ustanovujících vět se poté obvykle dobíráme těchto výstupů⁴:

a) přímá dualita kosmu – tedy svět, ve kterém spolu explicitně zápasí řád x neřád, vždy a všude, šedé zóny existují jen výjimečně; svět směřuje binárně k jednomu konci a bývá na bedrech lidí, aby pomohli „dobru“ zvítězit.

b) nepřímá dualita kosmu – tedy svět, kde neřád taktéž operuje, ovšem jako jeho nedílná součást, mnohdy by bez něj nebylo života, došlo by k nerovnováze a ztrátě identity, pro tento případ je záhodnější používat slova jako „neřád“ a „chaos“ namísto „zlo“.

Křesťanství lze zařadit do skupiny a), za což je s největší pravděpodobností zodpovědná židovská víra, ze které Kristus vychází a na které staví. Nemalé izolační tendence (třebaže

¹ Přeloženo z řeckého ἐξουσία

² Které vyplývá z démonovy pověsti nebo ho exorcista nějak získal – často Istí.

³ G. Twelftree: In the Name of Jesus (dále jen INoJ), str. 115

⁴ Pro účel práce jsem zvolil vlastní terminologii.

historicky podmíněné) přispěly, domnívám se, k tomuto vývoji; naopak do skupiny b) by například patřilo egyptské náboženství.

Ve výsledku se pak pro exorcistu nic nemění, jeho služeb využijí jak ti postižení konkrétním zlem, tak ti postižení nepřízní a nevyzpytatelností chaotických sil.

1.1 Exorcismus v praxi

První sekce byla věnována obecným definicím, nyní přichází na řadu praxe.

Můžeme se tedy ptát: proti čemu a jak vymítač zápasí?

Začněme s *protivníky*. Ve společnosti, která svou existenci silně váže na náboženství či spiritualitu, lze připisovat působení „vnějších“ sil opravdu leccemu. Jakmile nastává krize, její příčiny jsou záhy odůvodněny skrze magické nebo démonické působení. A jakmile je neduh lépe identifikován, nezáleží na tom, jak úspěšně působí podaný medikament, bez zařikání/modlitby či dokonce bez účasti duchovní autority nemá postižený velkou šanci příkoří ustát (alespoň tak si vykládáme víru nábožensky založených lidí).

Primárně se bude exorcista potýkat toliko s démony, duchy, zhrzenými předky, manifestacemi bohů a jejich služebníků. Nejčastěji půjde o *posednutí*, při kterém si neřádná entita nárokuje vědomí a vládu nad tělem subjektu, což je často doprovázeno vokálními projevy ve vlastním i cizím jazyce. Jelikož se činností démonů dá ve většině případů vysvětlit téměř cokoliv, není neobvyklé, že v rámci teologie a exegeze vzniká také obor démonologie, který je určený k tomu, blíže studovat témata spojená s jejich působením a potažmo slabiny, které lze využít k jejich ovládnutí, zastrášení i zničení.

Na základě analýzy situace se dá použít při rituálu hned několik technik na vymítání nezvaných entit:

a) fumigace¹, tedy vykuřování, kdy se místnost (uvnitř se pochopitelně zvětšuje účinnost) naplní dýmem, obvykle z kadidelnice, ve které doutnalo posvěcené/posvátné dřevo či jiné substance, za účelem očisty atmosféry kolem postiženého a snad i vdechnutí. Škoditel nemá na výběr než jít z těla ven, protože je zastížen nedýchatelnou clonou a v hostiteli by jinak zahynul.

¹ G. Twelftree, INoJ, s. 37

b) sympatetický exorcismus, kdy se nečistý duch/démon, který není z našeho světa, a tudíž nemá materiální podobu, násilím přenesou do předmětu¹, jiné osoby² nebo zvířete. Mohlo jít o předměty snadno zničitelné, obtížně zničitelné (aby se démon nemohl vrátit) a někdy objekty už znesvěcené – proto, že by v nich mohl démon nalézt zalíbení a tím spíše se „přelít“.

c) vokální exorcismus: většinou se u rituálu vymítání pronáší nějaká (obecná i konkretizovaná) zařikání, můžeme jej nazývat i modlitbou, často se opakují vzorce, které je nutné zmínit, nejen proto, že se objeví v další kapitole. Řeč je verbálním nastolováním autority, nejčastěji zmínkou božstva/božstev, které by mohly mít moc nad nečistou bytostí, kterou následují slovesa v 1. os. sg a slovesa v imperativu. Tuto metodu označuji jako „ἐν τῷ ὀνόματι – ve jménu“ a nalézáme ji naskrz dějinami už od Sumeru, kde je povoláván bůh Ea, aby zakročil. Vyřknutím jména božstva se vymítající vlastně dovolává dočasného zmocnění – přenesení moci, která se s oním jménem pojí. Logicky pak byla používána jména bohů, jejichž doménou byla magie, moudrost a eliminace neřádu.

Vymítání, navzdory tomu, že má svá jedinečná specifika, je součástí celku náboženských úkonů a sdílí mnohé zejména s magií a léčitelstvím, na což musíme při výzkumu pamatovat, nezávisle na tom, z jakého úhlu na tento fenomén nahlížíme.

1.2 Posednutí

Na konec první kapitoly nyní doplním základní informace o fenoménu posednutí, který byl hlavním důvodem ke vzniku rituálů exorcismu a všeho s nimi spojeného. Pro slovo „posednutí“ jsem v řečtině, jazyce evangelií, zvolil výraz δαιμονιζόμενοι – ti posedlí démonem, zpodstatnělé sloveso. Jak vidíme, na rozdíl od češtiny je toto slovo úzce spjata se slovem δαίμων – *démon*. Toto slovo je hluboce zakořeněno v řecké kultuře, o démonech mluví Hésiodos, Homér a pochopitelně Platón. Fakt, že již autoři evangelií toto slovo použili, vypovídá o tom, že v jejich představě kosmu měly tyto bytosti nějakou úlohu. V řeckém chápání nemuselo mít toto slovo vůbec žádné negativní konotace, pro vyložení zlé „démony“ měli slovo κακοδαίμων – zlý duch. A právě tak bývá nejčastěji označován pachatel, jedná-li se o posednutí. Jak k takovému posednutí těla a mysli dochází? Způsobů je více:

- 1) dílem náhody, jelikož aktivitou démona se dá vysvětlit téměř cokoliv,
- 2) po kontaktu s cizí, zatracovanou kulturou/tradicí se může vrátit člověk posedlý nebo

¹ Ibid, s. 43

² V případě, že je vymítač/mág povolán k někomu, u koho je podezření z uřknutí či prokletí jiným zlovolným mágem, by mohl vymítač aplikovat vratné kouzlo.

rituálně nečistý a tím pádem náchylný vůči démonickému vlivu,

3) porušením pravidel vlastní víry, což může mimo další následky vést i k přivolání démona na sebe, svůj dům a svá další pokolení.

Démoni se zpravidla vyskytují v prostředích jim blízkých, často se objevují v noci.

K posednutí samotnému může dojít mimo výše zmíněné: při kontaktu s nečistým prostředím nebo předmětem, ve spánku, některým z tělních otvorů a podobně.

Navíc neplatí, že jedno tělo musí zákonitě posednout jen jeden démon, pro příklad nemusíme daleko – Lukáš 8:2, Marek 5:9.

Posedlý jedinec většinou vykazuje specifické chování, může se pohybovat nezvyklým způsobem, mluvit jiným (např. hrdelním) hlasem a používat u toho neznámá slova. Posedlí jedinci též někdy vykazují ohromnou, až nadlidskou sílu, která může démona uvnitř prozradit. V průběhu vymítání se bude démon bránit: může nabízet splnění přání a další dary ale také může tělem posedlého zmítat a kazit tím celý proces.¹ Projevuje-li se přítomnost démona nemocí, bude vykazovat její symptomy.

Pozn.: V případech, kdy je v rozložení kosmu zvláštní sféra, kde žijí duchové a jiné mimosvětské entity, lze exorcismus chápat jako násilné navrácení ducha/démona do jeho nehmotné formy. Jeho záměrem je z nehmotné sféry uniknout, nabytím těla je mu umožněno existovat v materiální sféře. Tato představa bude platná, obzvláště pokud jsou démoni mrtví předci, již nedosáhli klidu.

2. Helenistický pohled

Alexandr Veliký, od jehož extrémně úspěšných dobytých tažení datujeme helenismus, se následně zapříčinil i o mísení kultur v získaných územích. Díky jeho tažení byly podrobené národy takřka „nuceny“ poznávat lépe a mnohem blíže kultury, které by jinak znaly možná jen díky obchodu. Do kultury národa/etnika patří samozřejmě i náboženské představy a příběhy. Ovšem výměna byla vzájemná, v dobytých územích panovala celkem stabilní náboženská tolerance, Řekové se nebránili dialogu² a poznávání nových kultur. Především

¹ Viz sekce 2.2 a 4.1 níže.

² Odborně se tato praktika označuje jako *interpretatio graeca*.

tedy ve velkých městech, jako byly přístavy a jiné obchodní či strategické uzly, se dalo narazit na mnohá náboženská hnutí, jejich derivace a herese. Toto podhoubí posléze vedlo k fenoménům, které v moderní době známe pod pojmy „hermetismus“ a „gnose“.

2.1 Řecký pohled

Tento „kosmopolitní“ trend setrvává v této geografické oblasti nadále, avšak historický vývoj přes snahu mnohých tolik svobodné, bující náboženské výměně a koexistenci nepřál. Pro nás bude relevantní časový výsek několik století před Ježíšovou dobou, samozřejmě kořeny některých konceptů budou sahat mnohem hlouběji do historie.

Jak jsem již zmínil na začátku kapitoly, v helenismu pozorujeme střet vlivů mnoha kultur, které spojovala Alexandrova dominie. Mezi největší inspirace pro helenistickou společnost a kompilát jejich věr stran teologie rozhodně patřila Mezopotámie a Egypt. V obou případech nacházíme doložené případy rituálů, které zcela nebo alespoň částečně připomínají to, co bylo stanoveno jako exorcismus v první kapitole.

Velmi dobrým příkladem je asimilace bohyně Esety, tedy ústřední bohyně-matky z egyptského královského pantheonu. Mimo její důležitou roli v zádušním kultu¹ byla právě ona zdaleka nejčastěji spojována s magií všeho druhu. Její oblíbenost v Egyptě se rozšířila i do Řecka, kde jí ovšem dali jméno Isis². Můžeme si dovolit říci, že pokud by mělo dojít k exorcismu v rámci egyptské víry, mělo by to být za její účasti.

Nicméně co se týče osobní víry a lokálních kultů³, při konkrétním exorcismu mohl být teoreticky vzýván kdokoliv/cokoliv dle preferencí postiženého a jeho rodiny.

Helenistická podoba exorcismu se podle Simboliho⁴ skládala ze dvou částí:

a) vzývání *dobrých* (tj. olympských) božstev či hrdinů, zápalné oběti v jejich chrámech a svatyních, tedy základní idolatrie.

¹ Mythos o Usirovi a jeho ozvěny v egyptské kosmologii.

² Jako Isis se objevuje ve velmi známém díle „Zlatý osel“ (alternativně: Proměny) od římského autora Apuleia z konce 2. století n. l.

³ Toto bylo obzvláště platné v Egyptě.

⁴ strany 49–51

b) apotropaické rity¹, které měly odehnat zlé duchy, apotrepó (ἀποτρέπω) nebo také aporompé (ἀπορομπή)² znamená odhánět či vyhánět. Jelikož se nám přesné popisy těchto rituálů nedochovaly³, tak můžeme o jejich podobě a průběhu jen spekulovat. Často citovanou aplikací apotropaické magie bývá Medusina hlava na štítech řeckých válečníků. Analogicky tedy můžeme očekávat něco podobného ve formě rituálů, pravděpodobně za silných vokálních projevů a magických amuletů.

Uvádím stručný popis druhu duchů/démonů, proti kterým mohly být použity výše zmíněné techniky.

Kéres: Personifikované strádání lidí, které měly život znepríjemnit natolik, aby byla smrt na bojišti vysvobozením. Pouhým okem neviditelné, jejich působení má široký rozsah – přes slepotu, šílenství, puchýře nebo vážné žaludeční potíže a tak dále. Na pomoc proti nim se mohl člověk modlit a provést očišťovací rituál, ale to samotné nestačilo, mnohdy je prý lidé doslova vyháněli větývkami s listy. Posedne-li někoho Kéres, může se ho zmocnit silná závist, žárlivost a nenávisť.⁴

Pro úplnost dodávám další působení neřádu, která zmiňuje Simboli: Lamia, bůh horečky Epiales, Pan⁵.

2.2 Apollonius z Tyany

Mezi nejpozoruhodnější exorcisty patří postava Apollonia z Tyany, jehož život a působení byly zaznamenány v rozsáhlé knize, kterou napsal jistý Lucius Flavius Filostratus (cca 172–250) na přání manželky Septima Severa, přičemž měl vycházet z poznámek údajného Apolloniova žáka Damise, poznámky mu svěřila spolu s korespondencí a některými Apolloniovy statěmi. Vzhledem k tomu, že tento životopis vznikl circa sto let po smrti Apollonia (za předpokladu, že existoval), je podobně jako u evangelií diskutabilní, nakolik přesně reflektují informace v knize realitu. G. Twelftree dokonce Filostrata podezřívá z toho, že místy upravil Apolloniův charakter, aby více zapadal mezi předešlé velké divotvůrce⁶. Tento sentiment byl nejspíše blízký i francouzskému teologovi, který o Apolloniově napsal

¹ Apotropické rity pochopitelně nejsou vlastní pouze Řekům, do jisté míry můžeme tímto termínem označit každou instanci exorcismu. Nicméně nejčastější výklad směřuje spíše k prevenci, kdežto vymítání je takřka ambulantní zásah.

² Použití je zaměnitelné.

³ Simboli, s. 40

⁴ vlastní překlad úryvku Simboli, s. 15

⁵ Pan byl uveden proto, že častokrát aktéři příběhů, ve kterých se objeví, propadnou šílenství.

⁶ G.Twelftree, Jesus the Exorcist, s.80

práci „Pohanský Kristus třetího století“¹.

Filostratus se ve svém Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον, což překládáme jako Život Apollonia z Tyany, pouští do pečlivého mapování cest, skutků a osobnosti tohoto mudrce. Skrze jeho výroky a to, jak se chová za daných situací, se před námi postupně formuje postava moudrého učence, zastánce Pythagorovy školy, který je velmi skromný a nahlíží na svět přes přísné morální zásady, odsuzuje mimo jiné brutální praktiky a zabíjení – včetně zabíjení obětí uvnitř i vně náboženské praktiky², vyjadřuje se též o úctě k (antickým) bohům.

Apollonius dle Filostratovy výpovědi svého času velmi zapůsobil na své okolí a zprávy o jeho působení se dočkaly jak spisů, jež jeho činnost jak vyzdvihují, tak zpochybňují³. Do spektra jeho působnosti patřila samozřejmě i vymítání, dvěma nejlépe popsáním případům se nyní hodlám věnovat podrobněji:

a) Nemoc v Efezu⁴, vlastní překlad

Když se nemoc⁵ rozmohla v Efezu a nestačil na ni žádný lék, poslali z města zástupce, který žádal Apollonia, aby se stal lékařem jejich nemohoucnosti; rozhodl se, že by neměl meškat, a řekl: „Pojďme!“. A ihned stál v Efezu, provedl stejný div jako Pythagoras, který byl v jednu chvíli v Thurii a Metapontu najednou. Svolal k sobě Efezany a řekl: „Bud'te stateční, neboť dnes vás zbavím nemoci.“ S těmito slovy vedl zástup do divadla, kde stála socha boha odvrácení. Tam uzřel starého žebráka, jak pomrkává podobně jako slepí, měl s sebou brašnu a v ní něco chleba, oděn byl v hadrech a byl velmi špinavý. Apollonius seřadil kolem něj Efezany a prohlásil: „Poberte kamenů, kolik jen unesete, ať je můžete házet na toho, kdo se protíví bohům.“ Efezané nejprve nevěděli, co tím myslel, vadila jim představa zabití cizího člověka tak očividně chudého a ubohého, protože žádonil o smilování. Nicméně Apollonius trval na tom, aby se na nuzáka vrhli, než jim uteče. Jakmile jej začali efezští střefovat prvními kameny, žebrák, který se zdál být slepým, je počastoval pohledem vidoucího, jeho oči byly plny ohně. Vtom lidé poznali, že je to démon, a začali jej kamenovat s takovou vervou, že se hned na jeho těle nahromadila malá mohyla. Po chvíli jim Apollonius řekl, aby kameny odhřnuli a seznámili se s divokým zvířetem, které zabili. Když jim bylo odhaleno to, na co doopravdy házeli, spatřili, že nuzák zmizel a místo něj tam leželo zvíře, které vypadalo jako

¹ Albert Réville: Le Christ païen au IIIe siècle, v časopise „Revue des deux mondes“ 1865, anglický překlad 1866

² Life of Apollonius (dále jen LoA), kniha IV., kapitola 22, také Úvod, kapitola 12, Kniha I.; kapitola 24

³ LoA, Úvod, kapitola 12

⁴ LoA, kniha IV., kapitola 10

⁵ V angličtině „plague“, což se dá přeložit různě, také jako „mor“.

molosský pastevecký pes, avšak blížilo se velikostí lvu. Tam ležel ubit kameny s pěnou u huby, jak mívají vzteklí psi. Na místě duchova skonu vztyčili sošku boha Hérakla.

Zde se setkáváme se zhmotnělou personifikací neduhu, v jiných případech démonovo působení provází jisté symptomy nebo se konkrétně a vědomě něco způsobuje. Tady ovšem čteme o Nemoci, která se maskuje jako žebrák. Jakmile je zdroj neřádu zneškodněn, jeho působení skončí, což nemůžeme tvrdit, identifikuje-li se démon s nějakým božstvem, kterému slouží jako pohůnek. Oproti jiným setkáním na sebe démon v Efezu nijak zbytečně neupozorňuje, neprozradí se – Apollonius je však beze sporu *charismatickým* vymítačem a jeho lest proto ihned, díky svému daru, prohlédl. Nedošlo k žádnému rituálu, pouze kamenování. Vztekla zvířata, podobně jako anomálie ve vzhledu a chování lidí, mohla být často označována za demony nebo démonické projevy. Na závěr rituálu umístili sošku apotropaického božstva tam, kde Nemoc skonala, pravděpodobně ze dvou důvodů: 1) na památku Apolloniova činu a toho, že komunita přežila tuto krizi; 2) Hérakles měl za sebou, dle mytologie, mnoho soubojů s neřádem a pokaždé zvítězil, socha tedy měla zástupně vše nepříznivé odrazovat.

b) Apollonius a drzý mladík¹, vlastní překlad

Apollonius zrovna hovořil o libacích², mezi jeho posluchači byl i mladík tak nechvalné pověsti, že o něm bylo napsáno několik pouličních písní. Pocházel z Korkyry (Korfu) a tvrdil, že je potomek krále Alkinooa, který hostil Odyssea. Apollonius mluvil o tom, jak z určitého kalicha nesmějí pít, poněvadž je určen bohům, nesmějí se ho běžně dotýkat, natožpak z něj pít. Ale když jim vysvětloval, jak mají na nádobě mít ucha a přes ně tekutinu lít, protože odtamtud lidé nepijí, dal se mladík do burácivého smíchu, který zcela přehlušil jeho přednášku.

Apollonius na něj pohlédl a řekl: „Vím, že mě neurážíš ty, ale ten démon, který tě ovládá, aniž bys to tušil.“ A opravdu byl mladík posednutý démonem, smál se věcem, kterým se nikdo jiný nesmál, a pak zas propukl bezdůvodně v pláč, mluvil sám k sobě a zpíval.

Většinu lidí přišlo, že k mládí zkrátka patří hlučný způsob zábavy, ale ve skutečnosti skrz něj konal démon, i když se mohl zdát jen opilý. Nyní, když na něj Apollonius upřel svůj zrak, duch v něm začal naříkat a vztekat se, vydával zvuky jako lidé, kterým je vypalován cejch, nebo jako ti, které natahují na skřipci. Duch přísahal, že nechá mladíka na pokoji a už nikdy do nikoho nevstoupí. Apollonius se na něj velmi rozhněval, jako by se hněval pán na nestoudného

¹ LoA, Kniha IV., kapitola 20

² Libace je tekutá obětina bohům, obvykle šlo o vodu, víno, olej, mléko nebo krev, praktika známá už v Mezopotámii. Některé chrámy měly k tomuto účelu zřízeny i zvláštní libací otvory a kanály.

a darebného otroka, přikázal mu, ať okamžitě vyjde z mladíka a dokáže viditelným znamením, že se tak stalo. „Povalím támhle tu sochu.“ řekl ďábel a ukázal na jedno vyobrazení ve dvoře, kde se celá scéna odehrávala. Socha se začala pomalu hýbat a záhy se převrátila, potlesk a jásos všech, kdo toho spatřili, neměl konce. Mladík si protřel oči, jako by se právě probudil. Všichni jej zaujatě pozorovali, už se nezdál vůbec zhýralý, také mu zmizela divokost z očí, přišel k sobě, jako by nemocnému podali léků. vzdal se svých zdobných šatů a všech prostopášností, naopak si zamiloval prostost života filosofů, jejichž šat poté také oblékl. Svou budoucnost stavěl na příkladu Apollonia.

Povšimněme si, že toto vymítání nebylo iniciováno zoufalým příbuzným oběti nebo akutní reakcí okolí, nýbrž na sebe démon upozornil sám, vyprovokoval Apollonia k akci. Tentokrát dochází k verbálnímu exorcismu, ve kterém je navíc démonovi přikázáno, ať doloží znamením svůj odchod. Apollonius mohl znamení vyžadovat proto, aby bylo nade všechnu pochybnost jasné, že k vyhnání démona došlo – diváci mohli koneckonců namítnout, že mladík se pouze přestal chovat nepřístojně, navzdory své opilosti. V závěru se autor znovu snaží ukázat, jak magnetická byla Apolloniova osobnost, inspiruje totiž mladíka k tomu, aby následoval jeho příkladu.

Práce G. Twelftreeho sice nepopisuje exorcismus z Efezu, ale zato se věnuje zmínce o exorcismu provedeném na dálku¹, kdy Apollonius vysvětlí, aby dali démonovi přečíst dopis, který záhy vytáhne ze záhybů svého oděvu². Rozhodl jsem se tento příběh nerozebírat, zmiňuji ho jen pro úplnost a doplnění spektra různorodosti vymítačských technik.

3. Židé a exorcismus

Ježíšovo působení, jak bylo zapsáno, je centrálním motivem této práce, na vybraných verších z evangelií se pokusím ukázat to, co jeho vymítání spojuje s tradicemi, se kterými se on a jeho učedníci mohli setkat, a také to, čím se jeho působení odlišuje. Řeckou náboženskou tradici jsem již načrtl v předchozí kapitole, proto se nyní budu podrobněji věnovat tradici židovské.

¹ Podobně jako si lidé berou: „šátky a zástěry, kterých se (Pavel) dotkl, a zlí duchové je opouštěli“. Skutky 19:12

² Matka posedlého syna, Indie, LoA, kniha III, kapitola 39

3.1 Starý zákon

Dokladů o exorcismu jako takovém nemáme v hlavní židovské tradici Ježíšovy doby mnoho. Pozastavím se pouze nad dvěma případy, prvním jsou verše z 1. Sam 16:14–23, druhým je kniha Tóbit. Pozn.: G. Twelftree ve své práci ještě uvádí pseudepigraf „Šalamounův testament“, vzápětí dodává, že text vznikl až kolem třetího století, a poukazuje na to, že je silně inspirován křesťanskou tradicí, a ne naopak¹.

a) V úryvku 1. Sam 16:14–23 se dočteme o incidentu, kdy zavrženým² králem Saulem zmítá duch poslaný starozákonním Bohem. Ten si na radu svých služebníků nechává povolát někoho, kdo umí krásně hrát na citeru. Přichází mladý David, Saulův budoucí následník, který svou hrou opravdu ducha uklidní, čímž získá Saulovu přízeň. Šestnáctá kapitola se uzavírá slovy, že kdykoliv se o Saula pokoušel zlý duch³, David mu ulevil svou hrou na nástroj. Nacházíme zde hned několik zajímavých skutečností. Asi nás tolik nepřekvapí, že David, osoba požehnaná, osoba mytického a legendárního statutu, dokázal zmírnit Saulovo utrpení. Stejně tak není důležité rozebírat do podrobností možný původ Saulova trápení, za co bychom jej měli my dnes. Nejzajímavější informací je, že tento na první pohled „pseudoexorcismus“ nebyl proveden žádnou z klasických metod. Jediná nosná paralela s doposud zmíněnými technikami je Davidovo *požehnání*, jež ho činí způsobilým a vyvoleným pro tyto úkony, a to i ve formě hry na hudební nástroj⁴. Nehledě na neotřelý způsob provedení ale není pochyb, že koncept exorcismu – tedy jistá moc nad duchy – byl v židovské náboženské tradici přítomen.

b) Kniha Tóbit⁵, na rozdíl od předchozí zmínky, není tak skoupá na popis procesu vymítání. V jedné části příběhu se dočítáme, která je chycena ryba a anděl, který doprovází Tóbitova syna, mu radí, aby zachoval vnitřnosti oné ryby pro další použití⁶. Poté je synovi vysvětleno, že „*promění-li je v dým před lidmi posedlými démonem/duchem a trápení je opustí*“⁷. Dále je procedura upřesněna v 6:17, nakonec dá mladík na andělova slova a ve verši 8:3 skutečně dochází⁸ k tomu, že démon je nucen uprchnout do Egypta – což, ekumenický překlad⁹

¹ G. Twelftree JTE s.83–5

² 1. Sam 15

³ Zlý duch byl poslán Hospodinem, podobně jako v Soudců 9:23.

⁴ G. Twelftree ještě poukazuje na Kumránský hymnus 11Q5 27.9–10, kde je psáno, že David složil čtyři písně určené pro posedlé a zasažené zlem. INoJ s.36

⁵ G. Twelftree, J.Dunn, Demon possession and exorcism in The New Testament, s. 214

⁶ Tobit. 6:4

⁷ Český ekumenický překlad ČBS 2007

⁸ Důvodem k exorcismu je démon, který terorizuje Tobijášovu nastávající tím, že vraždí její snoubence.

⁹ Český ekumenický překlad ČBS 2007

dodává: „představuje domov zlých duchů”. Z tohoto textu se opět dají vyčíst užitečná data: židovská náboženská praxe zahrnovala exorcismus nejen modlitbou¹ a dalšími zvukovými projevy, ale i konkrétní *naukou* o látkách a předmětech k němu potřebných.

1.2 Židovský přístup

Rád bych se pozastavil nad zmínkou výše o Egyptě jako místě, odkud přichází neřád. Tato představa může být položena do *kontrastu* s helenistickým vnímáním cizích kultur a jejich věr, jak jsem jej představil v první kapitole.

Většina etnik a potažmo jim vlastních náboženství není, až na výjimky, přehnaně inkluzivní. Zachování vlastní identity je naprosto zásadní předpoklad k udržení tradice a integrity pro budoucí generace. U židovského národa je tento instinkt navíc historicky podmíněn mnoha ústrky a protivenstvími, kterými si musel projít.

Zpravidla je neřád *supernaturálního* původu, ale to neznamená, že se v zájmu soudržnosti komunity/držav nedá využít v teologii i politická situace. Proto byla populace často varována před zlem z určitých světových stran, aby se lidí z těch končin vyvarovali, nepřekvapí nás, že se tím směrem taktéž obvykle nacházeli dlouhodobí nepřátelé kýženeho státního útvaru.

U lokalit spojených s neřádem je obecně nutno dodat, že z apolitických lokalit byla pro nás nejvíce relevantní geografickou oblastí poušť. Pustina, prostředí, ve kterém je nadmíru obtížné se aklimatizovat, kde lidé umírají do několika dnů, plná nebezpečné havěti a živelných projevů. Ideální místo, kam kosmologicky umístit sídelní místo démonů a duchů. Výmluvný doklad toho, jak židé vnímali poušť, můžeme najít například v Leviticus 16:6–26, kde se popisuje vyhnání kozla rituálně ošetřené, aby nesl všechny hříchy a nepravosti komunity, právě do pouště. „Áron vloží obě ruce na hlavu živého kozla². Vyzná nad ním všechny nepravosti Izraelců a všechna jejich přestoupení se všemi jejich hříchy a vloží je na hlavu kozla; pak ho dá připraveným mužem vyhnat do pouště.“³ Tento rituál můžeme opět chápat implicitně jako exorcismus, jako preventivní ochranu před demony, v tomto případě je zmíněn Azazel, možná personifikace pustiny⁴.

Židé se tedy, na základě těchto důkazů, zásadně v chápání exorcismu

¹ Kniha Tobit 6:17

² Řecky se takový obětní kozel nazývá Αποπομπάιος τράγος – kozel poslaný pryč, jak vidno, terminologie je shodná, viz druhá kapitola.

³ Lev 16:21

⁴ Narazil jsem celkem na dvě různé etymologie, jedna rozkládá slovo na charakteristiky démona, druhá doslovně poukazuje na akt vyhnání.

a kosmologických představách o démonech od svých tehdejších sousedů neliší. Při praxi by se mohli opírat o Hospodina, jeho jméno, patriarchy a vzorce vycházející z Tenachu.

4. Ježíš exorcista

V Novém zákoně nacházíme případů vymítání o něco více, znovu se vynasnažím nalézt korelaci mezi definicí exorcismu v první kapitole a tím, co nabízí o Ježíšově působení primární pramen – evangelia. Nejlépe začít od momentu, kdy má být Ježíš nedlouho po svém křtu podroben zkoušce v poušti:

Tedy byl Ježíš Duchem¹ vyveden na poušť, aby byl pokoušen od d'ábla. Postil se čtyřicet dní a čtyřicet nocí, až nakonec vyhladověl. Tu přistoupil pokušitel a řekl mu: „Jsi-li Syn Boží, řekni, ať z těchto kamenů jsou chleby.“ On však odpověděl: „Je psáno: „Ne jenom chlebem bude člověk živ, ale každým slovem, které vychází z Božích úst.“ “ Tu ho vezme d'ábel do svatého města, postaví ho na vrcholek chrámu a řekne mu: „Jsi-li Syn Boží, vrhni se dolů; vždyť je psáno: „Svým andělům dá příkaz a na ruce tě vezmou, abys nenarazil nohou na kámen!“ “ Ježíš mu pravil: „Je také psáno: „Nebudeš pokoušet Hospodina, Boha svého.“ “ Pak ho d'ábel vezme na velmi vysokou horu, ukáže mu všechna království světa i jejich slávu a řekne mu: „Toto všechno ti dám, padneš-li přede mnou a budeš se mi klanět.“ Tu mu Ježíš odpoví: „Jdi z cesty, satane; neboť je psáno: „Hospodinu, Bohu svému, se budeš klanět a jeho jediného uctívat.“ “ V té chvíli ho d'ábel opustil, a hle, andělé přistoupili a obsluhovali ho.²

Tento zcela stěžejní mýtus nacházíme i v synoptických evangeliích³. U Lukáše přibližně ve stejném znění, Marek tuto záležitost přechází pouze dvěma větami, dokresluje ovšem obraz „divou zvěř“.⁴ Ať už budeme primárně vycházet z kterékoliv verze, nesmírně důležitá jsou následující dvě zjištění:

a) Ježíš byl pokoušen d'áblem, b) Ježíš odolal jeho svodům a přemohl ho.

a) Zmínka o διάβολος, tedy o zpodstatnělém přídavném jméně, které překládáme do češtiny jako pomlouvač, by mohla napovídat o podobné bytosti, kterou se nám mohl zdát Azazel, přičemž by oba nosili jméno korespondující s jejich povahou a způsobem, jakým konají

¹ Duchem Božím, který na něj sestoupil při křtu.

² Matouš 4:1–11, Český ekumenický překlad 2007

³ Lukáš 4:1–13; Marek 1:13

⁴ Proč nepopisuje Marek tuto událost stejně je nejasné.

neřád. Doslovný překlad by pak byl „ten, co vrhá napříč“, ve smyslu kříží. Ovšem Ježíš v Matoušově versi příběhu¹ o několik veršů poté oslovuje svého protivníka jinak – Σατανᾶς – Satanem. Slovo satan překládáme z hebrejštiny pouze jako *protivník*, což nenasvědčuje tomu, že by šlo o slovo nebo dokonce jméno podmíněné teologií. Ve Starém zákoně se s oběma slovy téměř² nesetkáváme, překlad obou slov však nasvědčuje tomu, že mohla být použita se stejným úmyslem. Zaměnitelnost těchto podstatných jmen z pohledu tehdejšího vnímání potvrzuje, třebaže se jedná o text datací po-letniční, verš ve Zjevení „A veliký drak, ten dávný had³, zvaný d’ábel a satan, který sváděl celý svět, byl svržen na zem a s ním jeho andělé.“⁴ Nakolik zde Ježíš použitím konkrétního slova předesílá nové paradigma, jehož centrem se stane, je spíše předmětem pro diskusi než obecně přijatým výkladem.

b) Nesmíme zapomínat na hlavní zprávu, kterou tento střet vysílá do světa. Ježíš je dle ní bytost/jedinec, který je nejen schopen odolat d’ábovým nabídkám, ale také ho rovnou poslat pryč. Řadí ho to, bez jakýchkoliv pochyb, do skupiny vymítačů s darem, především proto, že nemáme v primárním pramenu vůbec žádné zmínky o tom, že by Ježíš prošel nějakým „výcvikem“, kde by byl seznámen s démonologií a praktickou stránkou věci. Stejně tak jeho vymítačská moc zůstávala konstantně silná v čase, kdy podle Písma působil. Tento aspekt jeho osoby je jeho neoddelitelnou součástí, která fungovala jako pevný argument pro dohady o Ježíši jako mesiáši.

4.1 Působení v evangeliích

Další Ježíšem provedená vymítání na sebe po incidentu v poušti nenechala dlouho čekat. Vybral jsem proto výhradně z evangelií případy vymítání, které by mohly po analýze ještě lépe představit Ježíše v roli exorcisty.

a) Vymítání v synagoze, Kafarnaum, Lukáš 4:31–37⁵

Odešel do galilejského města Kafarnaum a učil je v sobotu. Žasli nad jeho učením, poněvadž jeho slovo mělo moc. V synagóze byl člověk, který byl posedlý nečistým duchem⁶; ten vzkřikl velikým hlasem: „Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský? Přišel jsi nás zahubit? Vim, kdo jsi. Jsi

¹ Pouze u Matouše 4:10.

² Použití tohoto slova nalézáme v knize Job, kde vystupuje postava „satan“ jako pozorovatel, ne nutně jako přímý protivník Božího záměru – začíná veršem Job 1:7.

³ Autor nejspíš odkazuje na Genesis 3:1.

⁴ Zjevení 12:9, Český ekumenický překlad 2007

⁵ Popsáno i v Markovi 1:21-28, verze se od sebe příliš neliší.

⁶ V řečtině πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου – duchem nečistého démona.

svatý Boží. “ Ale Ježíš mu pohrozil: „Umlkni a vyjdi z něho!“ Zlý duch jím smýkl doprostřed a vyšel z něho, aniž mu uškodil. Na všechny padl úžas a říkali si navzájem: „Jaké je to slovo, že v moci a síle přikazuje nečistým duchům a oni vyjdou!“ A pověst o něm se rozhlásila po všech místech okolní krajiny.

Toto je jak podle Marka, tak podle Lukáše Ježíšovo první veřejné vymítání. Tentokrát už se jedná o prostého člověka, kterého posedl démon, nikoliv o osobní (až intimní) záležitost jako pokušení na poušti. Neřádna entita v tomto případě napadla jakéhosi muže, jehož tělo má v moci. Ježíš ho umlčuje, aniž by s ním vedl jakýkoliv dialog, a vymítá ho slovem: ἔξελεθε – vyjdi. Posledních pár veršů skrývá asi nejzajímavější část této události, lidé v synagoze byli svědky jeho činu a zpráva o něm se šířila krajinou. Stejně jako léčení chorých i exorcismy, jak jsem zmínil v první kapitole, jsou jako divy velmi účinné v propagaci.

b) Ježíš uzdravuje posedlého chlapce, Marek 9:17–29¹

Jeden člověk ze zástupu mu odpověděl: „Mistře, přivedl jsem k tobě svého syna, který má zlého ducha, a nemůže mluvit. Kdekoli se ho zmocní, povalí ho a on má pěnu u úst, skřípe zuby a strne. Požádal jsem tvé učedníky, aby ducha vyhnali, ale nedokázali to.“ Odpověděl jim: „Pokolení nevěřící, jak dlouho ještě budu s vámi? Jak dlouho vás mám ještě snášet? Přiveďte ho ke mně!“ I přivedli ho k němu. Když ten duch Ježíše spatřil, hned chlapce zkroutil křečí; padl na zem, svíjel se a měl pěnu u úst. Ježíš se zeptal jeho otce: „Odkdy to má?“ Odpověděl: „Od dětství. A často jej zlý duch srazil, dokonce do ohně i do vody, aby ho zahubil. Ale můžeš-li, slituj se nad námi a pomoz nám.“ Ježíš mu řekl: „Můžeš-li! Všechno je možné tomu, kdo věří.“ Chlapcův otec rychle vykřikl: „Věřím, pomoz mé nedověře.“ Když Ježíš viděl, že se sbíhá zástup, pohrozil nečistému duchu: „Duchu němý a hluchý, já ti nařizuji, vyjdi z něho a nikdy už do něho nevcházej!“ Duch vykřikl, silně jím zalomcoval a vyšel; chlapec zůstal jako mrtvý, takže mnozí říkali, že umřel. Ale Ježíš ho vzal za ruku, pozvedl ho a on vstal. Když vešel do domu a jeho učedníci s ním byli sami, ptali se ho: „Proč jsme ho nemohli vyhnat my?“ Řekl jim: „Takový duch nemůže vyjít jinak než modlitbou.

Na tomto případě vymítání se ukazuje, že dle Ježíšova učení někdy nestačí říct ta správná slova, nestačí znát démonovu totožnost, pokud se člověk pokouší vymítat zlo, musí mít především víru². Vprostřed úryvku Ježíš téměř obviňuje své učedníky z nedostatku víry

¹ Též v Matouš 17:14–21 a Lukáš 9:37–43

² Toto ustanovení lze vidět na více místech, u dalšího exorcismu např. Matouš 9:27–30.

– Ὠ γενεὰ ἄπιστος, v Matoušově versi příběhu obdobně: Διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν – „kvůli malověrnosti“.

c) Legie, Lukáš 8:26–39¹

Mezi další prominentní exorcismy rozhodně patří setkání Ježíše a jeho učedníků s dalším posedlým individuem² u města Gadara³.

Přeplavili se do krajiny gerasenské, která leží proti Galileji. Když vystoupil na břeh, vyšel proti němu jakýsi muž z toho města, který byl posedlý démony a už dlouhou dobu nenosil oděv a nebydlel v domě, nýbrž v hrobech. Když spatřil Ježíše, vykřikl, padl před ním na zem a hlasitě zvolal: „Co je ti po mně, Ježíši, Synu Boha nejvyššího? Žádám tě, abys mne netrápil.“ Ježíš totiž nečistému duchu přikazoval, aby z toho člověka vyšel. Neboť ho velice často zachvacoval; tehdy ho poutali řetězy a okovy a hlídali, ale on pouta vždy přerval a byl démonem hnán do pustých míst.

Ježíš se ho zeptal: „Jaké je tvé jméno?“ Odpověděl: „Legie,“ protože do něho vešlo mnoho zlých duchů. A prosili Ježíše, jen aby jim nepřikazoval odejít do pekelné propasti.

Bylo tam veliké stádo vepřů, které se páslo na svahu hory. Démoni ho prosili, aby jim dovolil do nich vejít; on jim to dovolil. Tu vyšli z toho člověka, vešli do vepřů, a stádo se hnalo po příkrém srázu do jezera a utopilo se. Když pasáci uviděli, co se stalo, utekli a donesli o tom zprávu do města i do vesnic.

Lidé se šli podívat, co se stalo; přišli k Ježíšovi a našli toho člověka, z něhož vyšli démoni, jak sedí u Ježíšových nohou oblečen a chová se rozumně. A zděsili se.

Ti, kteří viděli, jak byl ten posedlý vysvobozen, jim o tom pověděli.

A všichni obyvatelé gerasenské krajiny prosili Ježíše, aby od nich odešel, poněvadž se jich zmocnila veliká bázeň. Vstoupil tedy na loď, aby se vrátil.

Ale ten muž, z něhož vyšli démoni, ho prosil, aby směl být s ním; on ho však poslal zpět a řekl mu: „Vrať se domů a vypravuj, jak veliké věci ti učinil Bůh.“ I odešel a zvěstoval po celém městě, jak veliké věci mu učinil Ježíš.

Tento případ posednutí je v rámci evangelií jedinečný hned z několika důvodů. Ježíš opět naráží na člověka, který k němu promlouvá poněkud agresivním tónem, je zřejmě posedlý

¹ Popsáno velmi podobně i v Markovi 5:1–20, Matouš 8:28–34 tolik nezachází do detailu.

² Matouš popisuje, že byli dva.

³ alternativně Gerasa

nějakým démonem, stejně jako v předchozím případě v synagoze Ježíše zná, nejen jménem, přidává i titulaturu. Démon se přes svou agresivitu zdá být v defenzivě, nejprve žádá Ježíše o smír, poté aby ho vyhnal do stáda prasat. Jakmile jeho přání Ježíš splní, stojí před ním nový muž. Je to přání, které je metodologicky v souladu se sympatetickým způsobem vymítání – poblíž se nachází nádoba, v tomto případě stádo rituálně nečistých prasat¹. Tento muž zbavený démonů by se rád připojil k Ježíšově skupině, ten ho však posílá do města, aby šířil zprávu o svém uzdravení. Neobvykle může na čtenáře působit verš o bázlivých obyvatelích, kteří nechtěli, aby u nich Ježíš působil. Důvodem pro toto zvláštní chování může být to, co německý teolog Rudolf Otto označuje termínem *mysterium tremendum et fascinans*², tamní obyvatelé mohli být jednoduše zděšeni tím, jak snadno se Ježíš vypořádal se zapeklitou situací, jakou mocí musel být k tomu vybaven. Také zde mohla hrát nemalou roli náboženská xenofobie (ξένος + φόβος, strach z cizího), poněvadž město Gadara se nacházelo v oblasti zvané Δεκάπολις (Dekapolis)³, kde bylo velké množství vesměs Řeky-pohany obývaných měst. A po tom, co byli svědky manifestace síly magicky působící osoby zřejmě jiného vyznání, mohli se, oprávněně (historie by jim dala za pravdu), Ježíše obávat, neb nevěděli, zda přichází v míru a nechová-li zášť vůči jejich vyznání.

Poznámka: Někdy velmi záleží na individuální interpretaci, často se mohou dělicí čáry smýt a je nesnadné s jistotou určit, jedná-li se v dané situaci o uzdravení, exorcismus, div, magii či požehnání.⁴ Evangelisté mluví několikrát o „mnoha vymítání nečistých duchů“, jenom nezacházejí do podrobností, které by se zde daly zpracovat.

4.2 Odkaz Ježíše exorcisty

Pozastavme se nyní nad postavou Ježíše. To, jakým způsobem provádí své exorcismy při cestě krajinou, nutí k zamyšlení – nepoužívá žádné předměty, nedochází k obětem, neodvolává se k žádnému z bohů – pouze přikáže, aby nezvaný host vyšel z těla. Oproti svým kolegům vymítačům z jiných náboženských tradic se taktéž nesnaží demony nijak ovládat⁵. Své zázraky (δύναμις) vykonává skrze svou autoritu (ἐξουσία), řadíme ho tedy mezi

¹ Deuteronomium 14:8–10: „Ani vepře ... jejich maso nesmíte jíst, jejich zdechliny se nedotknete.“

² Koncept Posvátna řeší ve své knize *Das Heilige*, prvně vydané r. 1917.

³ <http://www.britannica.com/place/Decapolis-ancient-cities-Palestine>

⁴ Když jsem vybíral možné zmínky exorcismů pro tuto kapitolu, na seznamu původně bylo i uklidnění bouře, jak ho máme popsáno v synoptických evangeliích: Matouš 8:23–27, Marek 4:35–41m, Lukáš 8:22–26. V myslí (nejen) tehdejšího člověka mohly být, a velmi často bývaly, atmosférické projevy personifikovány bytostmi, obzvláště v extrémních hodnotách, například bouře. Jakmile se atmosférickému jevu přizná osobnost/charakter/místo v kosmu, stává se potenciálním terčem snah lidí jej nějak ovlivnit.

⁵ Potvrzuje G. Twelftree INoJ, s. 48.

charismatické vymítače. Co se týče původu tohoto aspektu své moci, v jednom případě se odvolává k Duchu Božím – Matouš 12:28, jinak ovšem působí takřikajíc sám za sebe, používá hlavně titul „Syn člověka“¹. Všichni čtyři démoni v případech výše uvedených věděli, kdo je Ježíš zač, rozpoznali jeho boží identitu, ve dvou případech ho dokonce oslovili jeho jménem. Je zřejmé, že démoni, stejně jako někteří lidé, dokázali vycítit Ježíšovu autoritu předtím, než je vůbec začal vymítat. K mnoha jiným důkazům, skrze které se nám evangelia snaží ukázat Ježíšovu božskou podstatu, patří i výpověď démona. Autoři evangelií tím dle mého názoru zamýšlejí navést čtenáře tak, aby se dobral toho, že nejen jeho učedníci, on sám a lidští svědci jeho činů o něm prohlašují, že je syn boží, ale dokonce i démoni to o něm tvrdí. Za touto *lekcí* se přitom skrývá mnohem více než jen usměrnění učedníků, Ježíš postupně odhaluje svým blízkým podstatu svého konání, chce je připravit na království nebeské.

5. Poslání a záměr

Rád bych navázal na konec minulé kapitoly, kde jsem tvrdil, že Ježíšova vymítání nejsou jenom tím, čím se nám mohou na první pohled zdát. Samozřejmě to jsou činy obecného dobra, Ježíš pomáhá cizím lidem od něčeho nežádoucího, své učení neprezentuje násilnou formou. Nicméně celou dobu konzistentně postupuje na základě jednoho záměru – připravit svět na svou pravdu o „Království božím“².

5.1 Království

Když Ježíš svým učedníkům představuje postupně koncept „Božího království“, je nutné se ptát, jaké změny přináší tento výrazný zásah do dosavadní reality a jestli nějak ovlivňuje její chápání. Specifický Zeitgeist Ježíšovy doby, kdy se (pod římskou vládou, která sice udržovala v popředí státní císařský kult, ale k jiným náboženstvím byla víceméně tolerantní) na půdě provincií setkávaly různé náboženské tradice, umožnil postavě Ježíše zasáhnout srdce mnohých.

Nedlouho potom, co začal veřejně působit a připojili se k němu jeho učedníci, začal útržkovitě mluvit o jakémsi „Božím království“ – ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Z jeho řeči není zprvu čtenáři evangelií jasné, o jaké království by se mělo jednat, jde-li o skutečné profánní

¹ Neodporuje ani dalším pojmenováním jako Syn Boží a pomazaný (מָשִׁיחַ māšîaḥ) – mesiáš, χριστός, christós.

² Převážně u Matouše se setkáváme s pojmem „království nebeské“, Dr. Sproul vysvětluje tento rozdíl zde: <http://www.ligonier.org/learn/articles/witness-matthew/>. Matouš se podle něj snaží tímto opisem vyhovět židovskému čtenářstvu, které je zvyklé přímo nepsat a nevyslovovat boží jméno (tetragram nahrazují „Adonai“ a „Elohim“).

království, nad kterým Bůh drží svou ochrannou ruku, nebo je to ideální stav věci? Ať už věříme čemukoliv, Ježíš, tak jak ho popisují v evangeliích, zdá se, k tomuto konceptu vztahuje veškerou existenci, proto často jeho rétoriku při kázáních a promluvách označujeme jako eschatologii – ἔσχατος znamená řecky „poslední“.

Tato idea je *všeobjímající* a zákonitě musí mít dopad na to, jakýma očima vidí Ježíš svět kolem sebe. Základy Království božího si můžeme spojit s židovskou terminologií a vírou, na které je zde z nemalé části stavěno: „Ve dnech těch králů dá Bůh nebes povstat království, které nebude zničeno navěky, a to království nebude předáno jinému lidu. Rozdrtí a učiní konec všem těm královstvím, avšak samo zůstane navěky.“ Daniel 2:44 hovoří o snu. Pojd'me si na vybraných verších ukázat, co vlastně o onom království z Ježíšových výroků víme:

a) Po uvěznění Jana Křtitele, na začátku svého působení, prohlásí Ježíš: „*Čiňte pokání, neboť se přiblížilo království nebeské.*“ Matouš 4:17

b) Při takzvaném „kázání na hoře“ padne termín „nebeské království“ hned několikrát, ve výčtu blahoslavených: „*Blaze chudým v duchu¹, neboť jejich je království nebeské.*“ a „*Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost, neboť jejich je království nebeské².*“ Matouš 5:3 a 5:10

c) Království je tak i integrováno v základní modlitbě, kterou Ježíš učí své následovníky při svém výkladu o Bohu Otci. „*Přijď tvé království.*“ Matouš 6:10

d) Při hovoru s farizejskými: „Když se ho farizeové otázali, kdy přijde Boží království, odpověděl jim: *Království Boží nepřichází tak, abyste to mohli vypožorovat; ani se nedá říci: „Hle, je tu“ nebo „je tam“! Vždyť království Boží je mezi vámi!*“ Svým učedníkům řekl: „*Přijdou dny, kdy si budete toužebně přát, abyste spatřili aspoň jediný ze dnů Syna člověka, ale nespátříte.* Lukáš 17:20–22 Tento úryvek³ (který dále pokračuje popisem a v podstatě předpovědí toho, jak bude vypadat příchod Syna člověka, aby rozsoudil hříšníky a spravedlivé) varuje učedníky před falešnými proroky a zároveň jim dává najevo, že oni se jeho příchodu nedočkají.

¹ Bible uvádí v poznámce jako možný překlad – pokorným.

² Zde zcela jasně vidíme předzvěst dnů budoucích, kdy budou protokřesťané zabíjeni a vězněni pro svou víru.

³ Dále pokračuje popisem a v podstatě předpovědí toho, jak bude vypadat příchod Syna člověka, aby rozsoudil hříšníky a spravedlivé. – což je jasná eschatologická tendence.

e) V podobenství o fíkovníku Ježíš upozorňuje, že království nastane brzy dle jasných znamení: *Když se toto začne dít, napřimte se a zvedněte hlavy, neboť vaše vykoupení je blízko.*“ *Vypravoval jim podobenství: „Podívejte se na fíkovník nebo na jiný strom: Když se už zelenají, sami víte, že léto je blízko. Tak i vy, až uvidíte, že se toto děje, vězte, že je blízko království Boží. Amen, pravím vám, že nepomine toto pokolení, než se to všechno stane.* Lukáš 21:28–32

Ve shrnutí tedy představuje jakousi novou, finální (věčnou) *realitu*, před kterou dojde k otřesům jak společenského, tak přírodního rázu, přičemž v království bude dovoleno žít jen těm, kteří následovali určitý étos – neměli nečistého ducha¹. Dle Ježíšových slov už započal proces, který ke vzniku království povede, v následující sekci se budu zabývat tím, jak se toto tvrzení vztahuje k vymítání démonů.

5.2 Démon a království

Již bylo řečeno, že démoni se vyskytovali v chápání světa (hmatatelného i nehmatatelného) tehdejších lidí dlouho předtím, než začal Ježíš působit, nicméně ohlášením příchodu království Božího se zásadně mění dosavadní stav věcí. Výskyt a působení démonů byly do té doby zřejmě skutečnost, které se sice nedalo vyhnout, ale zato se s ní dalo počítat, nezávisle na osobní či lokálně většinovou víru. Ježíšova rétorika přináší zcela jiný pohled. Nadále vnímá demony jako vyslance a původce neřádu, ale staví je přímo do *opozice* vůči svému snažení. Zatímco běžný člověk nedotčený Ježíšovým učením mohl brát své setkání s démonem a následnou škodu jen jako ránu osudu nebo náhody², jeho následovníci a on sám tak pravděpodobně chápal činnost démona jako přímý útok na své snahy připravit svět na království Boží – „Jestliže však vyháním demony Duchem Božím, pak už vás zastihlo Boží království.“³ Jinak řečeno démon tedy nedělá jen to, co obvykle demony pro svou podstatu dělávají, nýbrž jejich jasná mise je překazit a nahlodávat Ježíšovu misi.

Tato změna v paradigmatu vnímání zla-neřádu není dle evangelií pouze jednostranná. Při čtení jednotlivých popisů Ježíšových exorcismů nelze přehlédnout fakt, že ho démoni poznávají, skoro jako by je někdo před ním varoval, jako by se s Ježíšem pojila určitá reputace exorcisty *par excellence*, co víc, démoni z něj mají strach (viz sekce 4.1)⁴, nejspíš

¹ Marek 3:28–30

² Za personifikaci těchto abstraktních pojmů měli staří Řekové bohyni Τύχη (Tyché), latinsky Fortuna.

³ Matouš 12:28

⁴ Také Marek 3:11

protože vědí, že jejich samotná existence je naprosto v rozporu s tím, co Ježíš představuje.

Ve čtvrté kapitole jsem se zabýval Satanem proto, že se s ním Ježíš znovu a znovu setkává. Zajímavé ovšem je, že se Satan nevyskytuje nikde jinde v takové míře jako v evangeliích, vyvstává zde otázka, odkud tento činitel pochází a jakou roli hraje. Zastávám názor, že Satan byl určen jako *zástupce* všeho neřádu ohrožujícího¹ veškerý známý svět jenom proto, aby se k němu dalo hromadně vztáhnout veškeré neřádné činění, aby se ze všeho dala obvinít jedna zkonkretizovaná bytost – namísto stovek individuálních a rozdílných démonů, u kterých není ani jasné, ke kterému pantheonu by mohli patřit. Bylo logické ustanovit Satana jako jednu z hlavních překážek² pro Boží království, úsilí se pak mohlo sjednotit v úsilí pro jeho porážku³.

Zdaleka ne všichni byli přesvědčení o přínosu Ježíšových činů a o „čistém“ původu jeho moci. Nyní se budu věnovat úryvku, který máme v synoptických evangeliích u Lukáše 11:14–18, u Marka 3:22 a u Matouše 9:34. Na rozdíl od Lukáše přecházejí Matouš a Marek incident jediným veršem. Matouš navíc namísto jména Belzebul používá jen obecné ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, které Bible překládá jako „princ démonů“.

Než začnu analyzovat tento úryvek, podívejme se blíže na slovo Belzebul. První zmínku v celé Bibli nalezneme ve Starém zákoně, kde je psáno: „Achazjáš propadl mříží svého pokojíku na střeše v Samaří a churavěl. Vyslal posly a řekl jim: „Jděte a dotažte se Baalzebúba, boha Ekrónu, zdali z tohoto ochoření vyvážnu živ.“⁴ V Ekrónu, který se nacházel ve sféře vlivu starých říší Mezopotámie, se podle všeho nacházel chrám či svatyně zasvěcena tomuto božstvu. Jeho jméno se běžně překládá jako „pán much“, Řecko-anglický lexikon od dvojice Grimm-Thayer uvádí jako možný překlad i „pán mrvy/špíny“⁵. Co se týče první poloviny přízviska, tedy Baal/Bel, původ datujeme až do Ugaritu, semitské kultury, jejíž vrchol archeologie datuje až do 14.–12. století před naším letopočtem. Tam představuje Baal jedno z hlavních božstev, ztvárněn je ve známém „Baalově cyklu“. Šlo o atmosférického boha spojeného též s růstem vegetace, na území semitských národů byl proto velmi oblíbený, neb jde o tuze suché klima, vděčné za životodárnou vláhu.

Baal se však obecně překládá jako „pán“, často proto byla božstva zvána „pán nebo paní

¹ Marek 4:15 podobenství o rozsévači.

² C.A.Evans: Inaugurating the Kingdom of God and Defeating the Kingdom of Satan, s.67

³ Obdobně se vyjadřuje G.Twelftree v INoJ s. 169.

⁴ 2. Královská 1:2

⁵ Grimm-Thayer Greek-English Lexicon s. 100

něčeho“¹. Židé si posléze Baala spojili s cizí kulturou, která ohrožovala Hospodinův vyvolený lid, a tím pádem se zařadil mezi negativní síly.

Nyní k samotnému úryvku, používám úryvek z Lukáše: *Někteří z nich však řekli: „Démony vyháni ve jménu Belzebula, knížete démonů.“ Jiní ho chtěli podrobit zkoušce; žádali od něho znamení z nebe. Protože znal jejich myšlenky, řekl jim: „Každé království vnitřně rozdělené pustne a dům za domem padá. Je-li i satan v sobě rozdvojen, jak bude moci obstát jeho království? Říkáte přece, že vyháním demony ve jménu Belzebula.*

Nějací lidé tu napadají původ Ježíšovy moci, možná ne nutně se zlým úmyslem, ale protože pro ně byla Ježíšova „teologie“ neznámá a hledali, ke kterému z dosud známých kultů by se mohl hlásit. Ten jim odpovídá v souladu se svým přesvědčením, že by těžko Belzebul svěřil do jeho rukou moc potírat to, proti čemu ve skutečnosti Ježíš bojuje – proti jeho služebníkům, Belzebul by tedy šel sám proti sobě, což přirovnává k rozdělenému království či domu. Díky přízvisku „princ démonů“ se často Belzebulovo jméno, nehledě na rozdílnou etymologii a historický původ, používá synonymně se Satanem.

Ježíšova kázání, podobenství, všechny případy exorcismů a to, jak se Ježíš brání, nařknou-li ho z nečistých praktik, zároveň slouží jako návod a poučení pro jeho následovníky. Pro ty má totiž připravený nelehký úkol.

6. Následovníci

Málokdo by se asi snažil vyvrátit, že vymítání má naprosto klíčovou roli ve formaci křesťanství, zvláště pak při šíření zprávy o Ježíšově působení.² On však, jak nám dokazuje příběh o malověrnosti učedníků, neměl v úmyslu vše dělat sám. Celou dobu připravoval své nejbližší na čas po tom, co je opustí, aby mohli pokračovat tam, kde on skončil.

Když Ježíš vyvoluje dvanáct nejvěrnějších, prohlašuje též, že jim dává moc nad duchy a demony, synopticky řečeno následovně:

Marek 3:14 *„Ustanovil jich dvanáct, aby byli s ním, aby je posílal kázat a aby měli moc vymítat zlé duchy.“*

Matouš 10:1 *„Zavolal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je*

¹ Přidávám příklad ze Sumeru: bohyně podsvětí Ereškigal je v doslovném překladu „paní velké země“.

² G.Twelftree INoJ s.26-27

vymítali¹ a uzdravovali každou nemoc a každou chorobu.“

Lukáš 9:1 „Ježíš svolal svých Dvanáct a dal jim sílu a moc vyhánět všechny demony a léčit nemoci.“

Tyto verše dávají základ pro vymítačskou činnost apoštolů v době před i po Velikonocích, v podstatě je opravňují k rituální *nápodobě* Ježíše. Obdrželi tímto svolení a zároveň požehnání k tomu, konat ve víře v Ducha Božího a Ježíšova kázání o dramatických změnách a příchodu Božího království.

V tomto momentě však dochází z pohledu metodologie ke zvláštnímu jevu. Jak je nám známo, Ježíšova vymítání neprovází žádné doprovodné činnosti ani k nim není potřeba žádného speciálního vybavení, on sám nic z toho nepotřebuje. Učedníci dar, charisma, nemají, nebo alespoň doposud jej neměli. Bylo by možné vést *polemiku* o tom, kolik detailů o Ježíšových technických postupech při exorcismu se mohlo ztratit při převodu ze zažité zkušenosti autora evangelia do psané formy. Tím spíš, že každý přistupuje k psaní trochu jinak, s jiným jazykovým aparátem a postoji. Na druhou stranu nezapomínejme na to, kdy evangelia vznikala – až x let po Ježíšově ukřižování a zmrtvýchvstání. V touze odlišit zprávu o Ježíši mohli záměrně vynechat detaily (nejen) z průběhu vymítání, aby odlišili celkový dojem od jiných náboženských směrů té doby. Avšak toto není nic než plané spekulace. Učedníci obdrželi právo vztahovat se k Ježíši v exorcismech, užívat zlomek jeho moci, kterou na ně vložil, skrze svou víru v něj mají povolení vymítat demony technikou „ἐν τῷ ὀνόματί“.

Nebyli sami, kdo se vzhlednuli ve vzoru Ježíše a pokoušeli se o vymítání. V evangeliích máme o takových inspirovaných jedincích zmínku u Marka 9:38–40²: „Jan mu řekl: „Mistře, viděli jsme kohosi, kdo v tvém jménu vyhání demony, ale s námi nechodil; i bránili jsme mu, protože s námi nechodil.“ Ježíš však řekl: „Nebraňte mu! Žádný, kdo učiní mocný čin v mém jménu, nemůže mi hned nato zlořečit. Kdo není proti nám, je pro nás.“

Ježíš se prozíravě neodvrací od lidí, které uchvátilo jeho vystupování. Každá pomoc, každý vyhnaný démon je dalším krokem blíže k tomu, aby byl Satan poražen. Učedníci chtěli zprvu tyto další exorcisty zarazit, nejspíše v zájmu zachování integrity Ježíšova učení.

Navzdory své vstřícnosti vůči novým exorcistům, kteří začali působit nezávisle na jeho

¹ Novozákonní řečtina pro tuto činnost používá slovo ἐκβάλλειν – vyhnat, vyhodit.

² Také Lukáš 9:49–50

nukleární skupině, se Ježíš vyjadřuje velmi nelichotivě na adresu takzvaných „falešných proroků“, jak je psáno v Matoušově evangeliu spolu se dvěma metaforami:

Střeďte se lživých proroků, kteří k vám přicházejí v rouchu ovčím, ale uvnitř jsou draví vlci. Po jejich ovoci je poznáte. Což sklízí z trní hrozny nebo z bodláčí fiky? Tak každý dobrý strom dává dobré ovoce, ale špatný strom dává špatné ovoce. Dobrý strom nemůže nést špatné ovoce a špatný strom nemůže nést dobré ovoce. Každý strom, který nedává dobré ovoce, bude vyřat a hozen do ohně. A tak je poznáte po jejich ovoci. Ne každý, kdo mi říká ‚Pane, Pane‘, vejde do království nebeského; ale ten, kdo činí vůli mého Otce v nebesích. Mnozí mi řeknou v onen den: ‚Pane, Pane, což jsme ve tvém jménu neprorokovali a ve tvém jménu nevymítali zlé duchy a ve tvém jménu neučinili mnoho mocných činů?‘ A tehdy jim prohlásím: ‚Nikdy jsem vás neznal; jděte ode mne, kdo se dopouštíte nepravosti.

Matouš 7:15–23

Tato pasáž má mít pojistnou funkci v případě, že by se objevili tací, kdo by hlásali něco obdobného tomu, co učil Ježíš, ale kde by došlo k nějakým změnám. A ať už by byl jejich záměr jakýkoliv, *konzistence* dogmatu má přednost a musí být zachována za každou cenu, pod pohružkou zatracení. Není těžké pochopit, proč je otázka heretiků tak palčivá, pokud je šířena (skutky i slovem) neoficiální verze Ježíšova učení, jeho zárodky nejsou zatím odstraněny, mohlo by to vést ke štěpení těch, které jeho učení oslovilo a následují ho. Štěpení jak výkladu, tak i praxe¹. V tomto případě nezáleželo tolik na výsledku – vymítání a mocných činech, nýbrž na cestě, po které jich bylo dosaženo.

Než zakončím tuto kapitolu, ještě bych se rád zabýval úryvkem ze Skutků apoštolů, ze kterých jsem sice primárně nečerpal pro účely této práce, nicméně co se týče tematiky a posloupnosti, rozhodl jsem se verše níže uvedené použít:

Také někteří židovští zařikávači, kteří cestovali od města k městu, pokusili se užívat ke svému zaklínání jména Pána Ježíše. Nad těmi, kteří byli posedlí zlými duchy, říkali: „Zaklínáme vás Ježíšem, kterého káže Pavel.“ Tak to dělalo sedm synů Skévy, prý židovského velekněze. Ale zlý duch jim řekl: „Ježíše znám a o Pavlovi vím. Ale kdo jste vy?“ Tu člověk, v kterém byl ten zlý duch, se na ně vrhl, všechny je přemohl a tak je zřídil, že z toho domu utekli nazí a plní ran. To se rozhlásilo mezi všemi židy i pohany, kteří žili v Efezu; na všechny padla bázeň a jméno Pána Ježíše bylo ve velké úctě. Skutky Apoštolů 19:13–17

¹ Dnes však víme, že k tomu stejně došlo, důkazem budiž četné a větvené hereze prvních dvou století a gnostické nauky, které si vypůjčují z křesťanských nauk.

Těmito verši, které sledují životní příběhy sv. Pavla, nastává situace, ve které se probírají nějací potulní zaříkávači – pozoruhodné je, že historickým vývojem jazyka došlo k tomu, že v řeckém originále se vyskytuje nám blízké slovo ἐξορκιστῶν¹ (exorkistón), etymologicky, jak uvádí slovník, by šlo o spojení předpony se slovesem utvořeným ze slova ὄρκος „přísaha“². Zaříkávači se pokoušeli vymítat ducha, ten se proti nim obrátil a přemohl je. V Pavlově době mohlo jít o židovské konvertity, nicméně pokud šlo vskutku o syny velekněze, původ jejich záměru bude jinde. Nakonec tolik nezáleží na tom, proč se tito jedinci rozhodli vymítat demony, snad pro slávu, snad pro výdělek. Poučením, které plyne z tohoto úryvku, má být *varovná* zpráva hlavně případným a čerstvým konvertitům³, aby si vážili Ježíšova jména a neužívali ho jen zlehka a triviálně, aniž by si uvědomovali jeho důležitost nebo aniž by si byli jisti, že skrze ně bude působit Duch Boží. Nelze se divit tomu, že někteří chtěli používat Ježíšova jména, po tom, co se zpráva o jeho působivém životě nesla krajinou.

Závěr

Na závěr této práce nyní zrekapituluji zjištění, ke kterým jsem došel, a porovnáám cíle práce s vlastními výsledky.

Ježíš patří mezi nejlivnější postavy západního světa, a to nezávisle na tom, jaký máme názor na jeho existenci – tedy to, zda doopravdy žil, nebo byl „pouhou“ projekcí revolučních náboženských představ několika mužů, kteří se rozhodli pečlivě vytvořit obraz proroka nové víry pro populaci, která byla hladová po změně. Na každý pád dalo Ježíšovo učení základ pro již téměř dva tisíce let trvající tradici. Zástupy mužů a žen napříč historií se fascinovány vrhaly do studia Bible, aby získaly vhled do něčeho, co jim vstoupilo do života a zanechalo nezapomenutelnou stopu.

Mezi ty, kteří zkoumají Ježíšova slova, patří i religionisté. Obvykle se sice zapáleně nezabývají podrobnostmi a nezacházejí při výzkumu do takových hloubek jako jejich kolegové z teologie, nicméně děje se tak proto, že to od nich jejich obor tolik nevyžaduje. Jejich mysl se orientuje jinam – do teoretické roviny. Pod vrstvou nashromážděných dat

¹ Podstatné jméno v genitivu, maskulinum, plurál.

² <http://www.merriam-webster.com/dictionary/exorcise>

³ Samozřejmě varování platí i pro ty, kteří by chtěli Ježíšova jména a moci s ním spojené využít k něčemu, co by nebylo v souladu s křesťanským učením.

(záznamů o žité skutečnosti), která vypovídají o náboženské zkušenosti, se totiž skrývá síť. Tato síť představuje schéma kategorizace náboženství, přičemž religionista hledá v této síti vazby. Hledá spojitosti a idiosynkrazie, aby se mohl svým výzkumem dobrat podstaty.

Při svém výzkumu jsem používal exegetickou literaturu, vlastní úsudek a vědomosti, komparativní religionistiku a teorii religionistiky obecně. Při bádání mi nesmírně pomohly oba texty Grahama Twelftreeho (nar. 1950). Jeho svědomitý a komplexní přehled a komentář k Ježíšově roli exorcisty byl skutečně přínosný a inspirativní. Věnuje se nejen evangeliím, ale i literatuře prvního století a druhého století. Pokud bych měl jeho práci něco vytknout, chyběl mi v nich širší rozhled ve vztahu k ostatním náboženským tradicím – informace tohoto typu jsem musel hledat jinde, nebo jsem spoléhal na vlastní vědomosti, které jsem si vždy ověřil. Co se týče ostatních knih z použité literatury, všechny uvedené publikace mi poskytly dost relevantních dat. Rok vydání nebyl ze stran srozumitelnosti a aktuálnosti obsahu v tomto případě překážkou.

Pokusím se shrnout svá zjištění v odpovědích na otázky, které jsem uvedl v úvodu této práce:

a) Jakou roli hrály exorcismy v Ježíšově vystupování?

- Exorcismy, stejně jako ostatní projevy jeho moci, ospravedlňují (a zároveň jsou takřka hmatatelným důkazem pro) Ježíšův koncept „kosmické války“ se Satanem. Každý úspěšný exorcismus je jako vyhraná bitva, přičemž samotná existence démonů a frekvence jejich výskytu dále potvrzují jeho slova.
- Pro vymítání je třeba mít víru v Boží království a přízeň Ducha Božího, kdokoli splňuje předešlé a vymítá demony, prokazuje světu velkou službu.
- Reakce démonů v Ježíšově přítomnosti, minimálně v očích přihlížejících, dávají za pravdu zvěstem o jeho moci a původu.

b) Co mohlo vést k podobě vymítání zaznamenaného v evangeliích?

- Exorcismus je prastará technika, která se zabývá kontaktem a eliminací neřádných duchů. Nejčastěji řešený případ démonické aktivity je posednutí. Funkci vymítače nacházíme ve většině náboženských systémů, už proto, že se často překrývala s funkcí léčitele. Nepřekvapí nás, že stejně tak je tomu i ve zde zkoumaných počátcích křesťanství.
- Podobnou techniku a přístup nacházíme ve všech okolních kulturách, které mohly nějak ovlivnit křesťanské představy.

- Specifika Ježíšova exorcismu spočívají v jeho autoritě/moci. Démony vyhání de facto ve svém vlastním jméně, zmiňuje jen působení Ducha Božího. Taktéž nemáme zmínky o tom, že by používal nějaké vybavení.

c) Jaký význam měly Ježíšovy exorcismy pro vývoj křesťanské církve?

- Propagace skrze divy prováděné Ježíšem jistě donutila mnoho lidí přinejmenším zpozornět.
- Učedníci, kteří byli přítomni jednotlivým vymítáním, poté mohli Ježíše napodobovat. Mimo primární funkci zápasu s neřádem tak Ježíš svými exorcismy také vyučuje. Zanechává vlastně obdobu návodu pro své učedníky, které v jednom momentě pověřuje právě vymítáním démonů.

Ve své práci jsem se vědomě nezabýval kontroverzním tématem exorcismu jako způsobu léčby u nemocí a poruch, o kterých v 21. století víme přece jenom o trochu více. Debata se týká postižených jedinců, kteří jsou v rámci své víry podrobeni vymítání za účelem vyhnání démona, namísto léčby nebo terapie, která by jim dlouhodobě ulehčila život. Téma vlivu exorcismu na lidskou mysl a etického rozhraní například z pohledu lékaře přenechávám ostatním badatelům.

Můj pohled na věc je hlavně synchronního charakteru, zabývám se tím, co mohlo vymítání znamenat pro člověka starověku v jeho všední realitě.

Exorcismy pochopitelně nadále zůstávají součástí praxe křesťanských církví, ale s nástupem osvícenství vymizely z velké části ve své tradiční formě z veřejného života.

Nicméně definice křesťanského exorcismu, jak vyplývá z Ježíšových výroků, nemá zcela dané mantinely a pravidla. Proto by mohli mnozí prohlašovat, že vymítání démonů probíhá také chválou, zpěvy a prostou (rituálně neuzpůsobenou) modlitbou.

Snad se mi podařilo dosáhnout cílů, které jsem si určil. V průběhu výzkumu jsem se pokoušel nacházet pádné argumenty a zodpovědět jimi uspokojivě na předem stanovené stěžejní otázky.

Jak jsem již předeslal na začátku, záměrem této práce bylo poukázat na to, že exorcismy jsou nedílnou součástí Ježíšovy osoby v Novém zákoně. Jejich význam ve formování zárodků církve a křesťanského pohledu na svět byl nedozírný. Bylo by velkou chybou odsunout

vymítání v evangeliích stranou jen jako doprovodný fenomén.

Další možnosti vidím ve výzkumu dalšího vývoje exorcismu v letech rané církve a dále. Tedy – jak se stavěli apoštolové k přidělené roli vymítače poté, co Ježíš zanechal věci v jejich rukou. Také by jistě bylo zajímavé sledovat historicky míru propojení představy démona s představou pekla, tyto představy evangelia též několikrát zmiňují.

Použitá literatura:

Prameny:

1) Bible: Písmo sváté SZ a NZ (včetně deuterokanonických knih), Český ekumenický překlad, 2007, Česká biblická společnost, Praha

Sekundární literatura:

2) Graham Twelftree: In The Name Of Jesus, 2007, Baker Academic, Grand Rapids

Sekundární literatura (elektronické zdroje):

3) Craig A. Evans: Inaugurating the Kingdom of God and Defeating the Kingdom of Satan, 2005, Bulletin for Biblical Research 15.1, dostupné na: https://www.ibr-bbr.org/files/bbr/BBR_2005_15a_03_Evans_KingdomOfGodDefeatingSatan.pdf

4) Philostratus: Life of Apollonius I., v anglickém bilingvním překladu od: F.C.Conybeare, 1912, William Heinemann, Londýn, dostupné na <https://archive.org/details/lifeofapollonius01phil>

5) Graham Twelftree: Jesus the Exorcist, 1981, University of Nottingham, dostupné na: <http://eprints.nottingham.ac.uk/10941/1/290966.pdf>

6) Graham Twelftree, James D. Dunn: Demon-Possession and Exorcism in The New Testament. 1980. Churchman 94.3, dostupné na: http://biblicalstudies.org.uk/pdf/churchman/094-03_210.pdf

7) Cesidio R. Simboli, Disease-Spirits and Divine Cures Among the Greeks and Romans, Columbia University, 1921, New York, dostupné na <https://archive.org/details/diseasespiritsa01simbgoog>

Slovníky:

8) Greek-English Lexicon of the New Testament od: Carl L.W. Grimm, v překladu a po redakci od: J.H Thayer, 1886, American Book Company, dostupné na <https://archive.org/details/greekenglishlexi00grimuoft>

Summary

My thesis aims to describe and analyse Jesus as an exorcist, based on the information stated in the gospels. Through a rigorous research of selected verses from the Bible arises a clear description and definition of an early Christian exorcism.

This work includes a short description and explanation of several terms such as: demon, possession, apotropaic, fumigation and others. It is done in order to fully understand the various ritual details regarding exorcism, in general.

By comparing and contrasting various other religious and spiritual traditions, which were present during the conception of gospels, I am looking for a connection that would explain the historical roots and some of the characteristics of Jesus' exorcism techniques – using examples namely from Judaism, Hellenistic religions and religious traditions based in ancient Mesopotamia. In addition, I have studied the case of Apollonius of Tyana, a scholar and a miracle worker of the 2nd century that has been compared to Jesus.

After the bases of the early Christian exorcisms have been established, an attempt is made to see how exactly these phenomena fit within the goal Jesus is trying to achieve with his influence. What is the correlation between demons and the concept of Kingdom of God? What is the role of Satan? Why are the apostles entrusted with the exorcist duty?